

Derekas Győző

ELTE ÁJK Politikatudományi Intézet

Témavezetők: Szabó Márton professor emeritus és Cs. Kiss Lajos egyetemi tanár

DOI: 10.55052/themis.2022.1.65.98

A császár és a vademberek: Az ember képe Carl Schmitt *Land und Meer*-jében

1. Bevezetés

Carl Schmitt eredetileg 1942-ben megjelent *Land und Meer*-je az életmű talán legkevésbé tipikus, de mindenképp legszemélyesebb darabja. A kislányának, Animának szóló mese formáját öltő „könyvecske” egymáshoz látszólag lazán kapcsolódó, epizód-szerű kis elbeszéléseinek [pétits récits] sorozatán keresztül Schmitt a természeti elemeket fokozatosan uralma alá vonva ön-egzisztenciáját szüntelenül kiterjesztő, ezzel a történelmi tér és idő struktúráiban magát folytonosan újra fogalmazva megőrző ember létszerű heroizmusát mutatja fel. Jelen tanulmány a *Land und Meer* ember és tér, tenger és szárazföld dialektikus viszonyát konkrét világtörténelmi példákon keresztül tárgyaló négy epizódjának diszkurzív-interpretatív szemléletű elemzését végzi el. Ezzel Schmitt „emberről szóló beszédének” rekonstrukcióját nyújtva. Az egyes epizódokat teoretikus keretbe rendező, a diszkurzív-interpretatív megközelítés alkalmazását igazoló szemléleti egységet az jelenti, hogy Schmitt a politikai közösség politikai térstruktúrákban végbemenő önmeghatározását és önformaadását interpretatív teljesítményként ragadja meg. Azaz olyan autentikus (ön)reprezentációként, amely képes egybehangzást teremteni az ember világtörténelmi szituációja, és a történelmi tér és idő struktúrája között.

Schmitt narratívájában a történelmi tér és idő kitöltésének és megélésének kihívására adott eltérő emberi válaszok, mint létszerű politikai döntések két, egymással oppozícióban álló létmód és tértudat megszületéséhez vezetnek el. A döntést a tenger eleme mellett és a szárazföld ellenében, vagy a szárazföld eleme mellett és a tenger ellenében hozott választás jelenti. A döntés kereteként pedig az tizenhatodik és tizenhetedik században lezajló nagy kora-modern kori

átmenet szolgál, mely Schmitt modernitásra vonatkozó elméletalkotásában elementáris törésként, egyben a modern politikum fogalmi megszületésének helyeként kerül értelmezésre. A szellemi tárgyi területek bináris oppozícióit felerősítve egészen az ember ego-identitásáig hatoló törés a maga legintenzívebb, éppen ezért politikai kifejeződését a katolikus szárazföldi, és a kálvinista tengeri hatalmak világtörténelmi szembenállásának eseményformájában nyeri el. Ez a kivételes helyzet legfelfokozottabb formájaként az embernek önmagáról, és az általa hordozott emberi minőség jellegéről alkotott képét is a létszerű döntés tárgyává teszi.

Schmitt elbeszélésének részben epikus, részben tragikus hősei -II. Rudolf császár, az angol tengerhajósok, a velencei thalasszokrácia népe és az orosz prémvadászok- mindannyian olyan köztes-átmeneti időben létező határalakok, akik a hagyományos historiográfiában periférikus szereplőkként kerülnek tárgyalásra. Schmitt „világtörténelmi elmélkedésének” keretében azáltal válnak illusztratív figurákká, hogy személyes szituációjukon keresztül koruk szellemi és világszituációjának meghasadtságát jelenítik meg. Így a tér és idő hasadékán keresztül a történelembe betörő, döntést követelő kihívást is különös intenzitással élik át. Sorsuk így a korábbi korszakok egységes, a szárazföldön folytatott lét fogalmaiból leszarmaztatott emberről alkotott tudati képének széttört szilánkjaiaként jelenik meg. A tanulmány kompozíciója explicitté teszi a schmitti elbeszélés epizódjainak egymásra irányuló polemikus struktúráját. Ezzel az elbeszélés alakjai által véghez vitt eltérő interpretatív teljesítmények bemutatása mentén a szárazföldi és a tengeri hatalmak modernkori történelmen átívelő szembenállásának történeti-tudati genealógiáját tárja fel.

A *Das Zeitalter der Neutralisierungen und Entpolitisierungen*-ben megfogalmazottaknak megfelelően Schmitt számára „minden történelmi megismerés jelenkori megismerés, [...] a jelentől kapja fényét és intenzitását és a legmélyebb értelemben csak a jelent szolgálja, mert minden szellem csupán jelenkori szellem, [...] Az első dolog tehát saját jelenkori helyzetünk tudata”.¹ Schmitt így a *Land und Meer* lapjain a szárazföldi és tengeri hatalmak világtörténelmi szembenállásának elbeszélése mentén visszatérően reflektál saját korának világszituációjára is. A kontinentális hegemoniára törő nemzetiszocialista Németország, és a világóceánt uraló angolszász ellenségeinek az éppen zajló második világégésben megjelenő szembenállására. Ahogy a tanulmány bemutatja, Schmitt kortárs politikai polémiaja egyszerre irányul az angolszász

¹ Schmitt 2002a. 56.

hatalmak liberális világfrontja (egyben a Schmitt antiszemita olvasatában azzal összefonódó, deterritorializáló és neutralizáló „zsidó szellem”), és az 1941. június 22-ét, a Szovjetunió megtámadását követő hitleri nemzetiszocialista külpolitika ellen.

A schmitti polémia fenti vonatkozásában természetesen semmilyen formában nem azonosulunk a műben jelenlévő antiszemita jelentéstartalmakkal. Mindazonáltal ezek központisége, amely Schmitt magánmitológiáján és tudatos politikai mítoszképzésén túl az emberi tértudat genealógiájáról szóló elbeszélésében is megmutatkozik elkerülhetetlenné teszi az azokkal való szembesülést. A tanulmány ezen tartalmaknak a minimumra korlátozott, csupán a schmitti narratíva megértéshez elkerülhetetlenül szükséges megjelenítését a *Land und Meer* egyes, politikailag intenzív és telített csomópontjaira irányuló interpretációk menetében végzi el.

2. A Rudolf-elbeszélés

Schmitt Nicolaus Sombart kifejezésével élve „gnosztikus történelemfilozófiájában”² II. Rudolf, a hagyományos historiográfiában éppen a harmincéves háború előzményei során tanúsított politikai tehetetlenségéért kárhozott keresztény okkultista alakja az ember még egységes képének hordozójaként és felmutatójaként, katekhóni figuraként tűnik fel. Rudolf a kora-modern érában végbemenő átmenet gyermekeként természettudományos, művészi és okkult-teológiai megismerés, szakrális és profán, modernitás-előtti és modern emberi állapot feszültségét szintetizálja saját egzisztenciájában.

Ezzel belsőleg a lét jelentésére irányuló totalitás ismerőjévé és hordozójává, kívülről szemlélve magányos és merengő, ennyiben hamleti figurává válik. Német-római császárként egyben annak a konkrét rend és térbeli orientáció értelmében vett középpontnak az öntudatos reprezentánsa is, mely a *Das Zeitalter der Neutralisierungen und Entpolitisierungen*-ben megfogalmazottak szerint „átfogja, magába zárja és közvetíti „a megegyezés és közös premisszák azon minimumát, amely lehetővé teszi a biztonságot, evidenciát, megértést és békét.”³

Személyiségének emberi tartalma visszatükröződik a ráruházott császári szerep autoritásában, mely az antikvitás Római birodalmának és a középkor keresztény impériumának örököseként a tellurikus birodalom

² Sombart 2000. 259.

³ Schmitt 2002a. 63.

általára megjelenített politikai formájából meríti a maga méltóságát és erejét. A modern létállapot meghasadtságát megjelenítő Hamlettel⁴ ellentétben Rudolf alakjában tartalom és forma, képviselő és képviselt, személyiség és szerep lényegi azonossága valósul meg. Éppen azért válik tragikus szereplővé, mert a tartalom és forma egységét feloldó modernitás betörési pontján egy még sértetlen, az egészet hordozó létállapot és politikai forma autentikus reprezentánsaként nyilvánul meg.

Schmitt a *Römischer Katholizismus und politische Form*-ban kifejtett retorikafelfogásának értelmében Rudolf olyan ideális beszélő, akiben reprezentatív világtörténelmi figuraként összetalálkozik a politikai formateremtésre és a retorikai nyelv megteremtésére való képesség. A jelentőségteljes összekapcsolódásokat őrző, azok közvetítése révén a szellemi tárgyi területek feszültségét feloldó racionális beszéde visszhangra talál az általa meggyőződéssel képviselt politikai forma architektúrájában. Ez a nyilvános beszéd nem csap át sem egyenlő felek közt zajló beszélgetésbe, sem racionalitást nélkülöző hatalmi diktátumba. Reprezentatív diskurzusként az egzisztenciális értelemben sajátos, mint a homogén politikai közösség méltóságának egy formája, az önmagán túlmutató jelentéssel bíró emberi élet kritériuma, mint olyan nyilvánul meg benne.⁵

Ahogy Schmitt írja, a tizenhatodik és tizenhetedik század fordulójának Német-római birodalma „Magában hordozta a protestantizmus és a katolicizmus közötti ellentétet, de ez a Németország számára belső ellentét valami egészen más volt, mint a katolicizmus és a protestantizmus közötti, a világot átfogó, az új Föld szárazföldterületeinek birtokbavételére vonatkozó világellentét.”⁶ A korának szellemi és világszituációját mélyen megélt és megértő császár alakja azért tűnik fel a konkrét történelmi helyzetben mégis tétova és hallgató, „neutrális-passzív” szereplőként, mert saját személyisége és birodalma ellentéteket átfogó és meghaladva megőrző egységéből nem képes levezetni a számára külsőként és lényegileg idegenként jelentkező kérdést, így az arra adandó választ sem. Bármilyen irányú, külső referenciára alapozott döntése az önmagából fakadó valós létszerűséget nélkülözve saját egzisztenciájának feladásával, és az általa képviselt rend és orientáció lerombolásával lenne egyenértékű.

Az óceánmelléki államalakulatok számára az új világkorszak, mely a világóceánok felnyílása mentén világkatolicizmus és világprotestantizmus

⁴ Schmitt itt részletesen nem tárgyalt háború utáni Hamlet-elemzéséhez lásd: Schmitt 2009,

⁵ Schmitt 1996a. 22-24.

⁶ Schmitt 2015a. Ch. 15.

az új világ felosztásáért vívott harcát foglalja magába „elrendelt időként”, saját egzisztenciaformájuk kiterjesztésére szolgáló lehetőségstruktúraként értelmeződik. Ezzel szemben Rudolf és beltenger melléki tellurikus birodalma számára az a „végidőt” jeleníti meg, melyben ellehetetlenül a saját szerű lét új világtörténelmi szituációban való megjelenítése. A császár számára így a létszerű döntést teljes személyes és történelmi egzisztenciájának a választ egyre erősebben és intenzívebben követelő történelmi kérdéssel való tudatos szembehelyezése, mint sorsban való kitartás jelenti.

Ebben a keretben Schmitt számára a császár alakja a belső szituáció és a világszituáció közti megkülönböztetés tudatos artikulálása révén a politikai belsőleg destruktív intenzitását és expanzivitását visszafojtó semleges típusaként, és katekhónként, az ember történelmi cselekvésének színhelyét felszámoló idő folyamának feltartóztatójaként [Aufhalter] értelmeződik. Rudolf császár alakjának passzív heroizmusa ebben az interpretatív teljesítményben mutatkozik meg, melynek révén „valójában feltartóztatta és évtizedeken át elhalasztotta a harmincéves háború kitörését.”⁷

Schmitt Rudolf szituációját a politikai logikájának az államközi viszonyok térstruktúrájában megvalósuló működésmódja mentén elemezve Leo Straussnak a *Der Begriff des Politischen*-hez fűzött megjegyzéseiben szereplő, a semleges alakjáról szóló leírás egy világtörténelmi epizódon keresztül történő konkretizálását, egyben tragikus interpretációját nyújtja. Érdeemes megfigyelni, hogy a semleges pozícióját maga Strauss is egy, a kora-modern éra harcászatának jellegzetes eljárásait (a hadviselők egymással szemben felálló oszlopai, frontális ágyú- és muskétatűz⁸, manőver) felidéző csata képi kontextusában helyezi el.

Őt idézve: „A csata csak halálos ellenségek között zajlik, akik teljes megvetéssel [...] taszítják félre a "semlegest", aki közvetíteni, manőverezni próbál köztük. A "megvetés" szó szerint értendő, nem vesznek tudomást a semlegesről, mindegyikük saját ellenségét szemléli figyelmesen, hogy szabad tűzvonalat nyerjen. Kezük egyetlen mozdulatával -anélkül, hogy ránéznének- intik félre a semlegest, aki habozva a középpontban ógyeleg, megszakítva ezzel az ellenség látványát.”⁹

Az új világ szárazföldterületeinek felosztásáról szóló világszituáció frontjai, a világprotestantizmus és a világkatolicizmus perspektívájában

⁷ ibid. uo.

⁸ A vonatkozó angol harcászati szakszóval: „volley fire”

⁹ Strauss 2007. 121.

maga a barát és ellenség konkrét meghatározását jelentő döntés meghozatalával szembe szegülő semleges alakja tűnik fel a megszakítotttság, azaz a törés reprezentánsaként. Akit a szembenállás történelmi realizálása érdekében ki kell taszítaniuk a középpontból. A semleges diszlokációjával, melyet a korábbi térrend fogalmai szerint periférikus óceánmelléki hatalmak -Anglia, Németalföld és Spanyolország-hajtanak végre, a középpont a még fennálló összekapcsolódásokat őrző, ezzel a közvetítést lehetővé tevő közegből a világtörténelmi szembenállás erői által hordozott új energiák megnyilvánulási helyévé, a harc csomópontjává alakul át.

A középpont a feltartóztatás ellenerejét képviselő semleges eltávolítása – Schmitt elbeszélésében Rudolf trónfosztása, majd 1612-ben történt elhunyt – után is megőríz valamit annak „neutrális-passzív” karakteréből, amennyiben a passzivitás intenzifikációján keresztül tőle lényegileg idegen szellemi erők működésének és összezsapásának megtapasztalójává és elszenvedőjévé válik. A középpontnak a harmincéves háború schmitti interpretációjában feltároló tragikum, hogy az a harc terepévé válva a politikai expanzivitását egy interiorizált, éppen ezért különösen intenzív, ugyanakkor valós egzisztenciális jelentést nélkülöző formában tapasztalja meg.

Mivel ahogy Schmitt a *Der Begriff des Politischen*-ben írja, „a politikai pontját a távolságteremtés intenzitása felől határozzák meg, melyhez a mértékadó egyesülések és szétválások igazodnak”¹⁰, így a politikai nem áthidalja, hanem -a szembenállás logikai perspektívájából vákuumként azonosítva azt – behatol a középpont helyére és átjárja azt. Ezáltal felbomlasztja a semleges pozíciója által képviselt azon összekapcsolódásokat, melyekre az a saját racionális léthelyzetét és szocialitását korábban alapozta. Ezzel egyidejűleg pedig felerősíti azokat a szétválásokat, melyek közt a középpont által megjelenített racionalitás ezt megelőzően még képes volt közvetíteni, és így relativizálni azokat.

A geográfiai és a szellemi szituációjában egyaránt végbemenő diszlokáció folyamatában a középpont többé már nem képes önállóan meghatározni saját rendjét és orientációját, az ebből fakadó, a barátról és ellenségről szóló szuverén döntésre való képtelensége pedig polgárháborúhoz, mint a harcoló felek ellenirányú döntésének saját államtestén belüli replikálásához és megkettőződéséhez vezet. Mindez pedig a számára létszerűen idegen konfliktusba való totális bevonódásával jár együtt. Ezzel katolicizmus és protestantizmus Németország korábbi szellemi szituációjában belsőként és mediálhatóként jelentkező ellentéte

¹⁰ Schmitt 2002b. 41.

immár az azok különösen intenzív, polemikusan egymásra irányuló változatait megjelenítő jezsuitizmus és kálvinizmus világtörténelmi szembenállásának formáját ölti.¹¹

Ezen a ponton szellemi tartalomnak és politikai formának korábban a katekhón alakja által megőrzött egysége széthasad. Az ön-egzisztencia, mint tartalom és forma totalitása kommunikálhatatlanná és közvetíthetetlené válik, ezzel a jelentéses történelmi cselekvés lehetősége, és a történelmi lét jelentésessége egyaránt szétfoszlik. A sajtószertű lét kibontakoztatása mentén a teremtményi szabadság, az elrendelt idő folyásába való bekapcsolódás révén pedig a teremtés megtapasztalását szolgáló történelmi élmény pusztán az erőszak tapasztalatává válik. A maga történelmi konkrétságában a közép-európai német szárazföldi birodalom pedig egy, a korábbi világkorszakot saját centrumából kisugárzó rendje és térbeli orientációja révén meghatározó szereplőből az új világtörténelmi konfrontáció nézőpontjából perifériává silányul. Ezzel a szembenállásban meghatározó szerepet játszó, a tengeri létmódba való átmenetet képviselő antagonisztikus hatalmak ütközőzónájává alakul át.¹² A *La tensión planetaria* című előadásában Schmitt így a harmincéves háborúra egyenesen „az 1618-48 között német földön zajló intervenciós háború”-ként hivatkozik.¹³

A diszlokáció traumatikus élménye a sorseseemény saját, belső szempontú el nem beszéltségében, a vonatkozó történelmi és irodalmi tudat referenciahiányos állapotában, és a személyes sors és a világszituáció összeütközése mentén a valódi történelmi jelentést felmutató tragikus művészi formaadás hiányában is megmutatkozik. II. Rudolf és a Német-római Birodalom tragédiája így Shakespeare Hamletjével szemben nem drámai remekmű formáját ölti, hanem csupán tragikus epizódként jelenik meg a *Land und Meer*, mint „világtörténelmi elmélkedés” keretében, egy mese formáját öltő könyvecske lapjain. Schmitt kislányához, Animához szóló narrációjában „a magányos német tragikus alakjáról” szólva így fogalmaz: „Keveset hallhattál róla, és azt sem mondhatjuk, hogy tovább élne a német nép történelmi emlékezetében.”¹⁴

Itt láthatóvá válik, hogy annak a *Der Begriff des Politischen* vonatkozásában megvalósuló elméleti-tisztázó és illusztratív szerepén túl a *Land und Meer* Rudolf-epizódja Schmitt saját perspektívájából szemlélve azt a Föld új nomoszájának tizenhatodik-tizenhetedik századi megszületéséről szóló angolszász-központú epikus-heroikus nagy

¹¹ Schmitt 2015a. Ch. 15.

¹² *ibid.* uo.

¹³ Schmitt 2014. Ch. I.

¹⁴ Schmitt 2015a. Ch. 15.

metanarratíva kis elbeszélés formáját öltő ellendarabjaként, „színdarab a színdarabban-ként” funkcionál. A világkorszak huszadik századi lezárultakor, a közép-európai szárazföldi hatalom, mint múltbeli és –ahogy a zárófejezet tanúsága szerint Schmitt a kézirat befejezésekor már tisztában van ezzel- jövőbeni legyőzött oldaláról beszélve el az eseményt.

Ebben a vonatkozásban Rudolf alakja, és a számára készült, az ottomán szárazföldi hatalom, mint a keresztény európai térrendtől idegen entitás felett aratott győzelem allegóriájával díszített császári korona, mely a közép-európai Habsburg Monarchia uralkodóinak tulajdonába átmenve azok Lajtán túli tartományaik felett gyakorolt uralmának szimbólumává vált, szellemi és tárgyi-ikonográfiai összefüggésbe kerül a végidők egy másik császárával. Schmitt a *Beschleuniger wider Willen*-ben a katekhón egy újabb konkrét történeti megnyilvánulásaként azonosítja az „öreg császárt, Ferenc Józsefet, aki úgy tűnt, mintha pusztán saját léte által újra és újra visszatartaná az elaggott Habsburg birodalom végét, és akiről szólván az a széles körben elterjedt vélemény, hogy Ausztria egészen addig nem esik szét, amíg ő él több volt, mint bolondos babonáság.”¹⁵

Rudolf császár a harmincéves háború feltartóztatására irányuló katekhóni törekvésének sikertelensége, és ennek elkerülhetetlen volta Schmitt számára a némettség és Németország, mint az európai középpontot reprezentáló földrajzi és szellemi egység sorstragédiája jelenik meg. A modernségbe való átmenet során bekövetkezett elementáris törést a szellemi tartalom és politikai forma tellurikus létmódból fakadó totalitásának elvesztése, a sajátyszerű konkrét reprezentációjának ellehetetlenülése jelenti. A világtörténelmi folyamatban ezt a törést a Schmitt geopolitikai koncepciójában a nagytérrend központi fogalmában megjelenített, a politikai szuverén tartalmi meghatározására és térbeli kibontakoztatására törekvő „nagy mozgató” [grosser Beweger] elképzelés¹⁶ sem tudta áthidalni és kitölteni. Az a katekhóni feltartóztatás helyére lépve csak Németország önálló politikai létének újabb (ön)felszámolásához ágyazott meg.

A *Land und Meer* lapjain a keresztény Német-római császár katekhóni alakja a „zsidó kabbalista” beavatott, a *Das Meer gegen das Land*-ban „világias bölcsességű”¹⁷ jelzővel felövezett Abravánél implicit ellenfigurájaként is funkcionál. Ennek keretében Schmitt Németország sorstragédiáját a Leviatán és a Behemót összecsapásának kabbalisztikus legendájával állítja szembe. A legenda valószínűsíthető szerzőjeként a

¹⁵ Schmitt 1995. 436. idézi: Hiromura 2020. 178.

¹⁶ ibid. uo. idézi: Hell 2004. 305

¹⁷ Schmitt 1941. 1. idézi: Zeitlin 2015. Ch. „Composition”

nagy földrajzi felfedezések korában élt Izsák Abravánelt, a kiemelkedő zsidó államférfit, pénzembert és filozófust nevezi meg. Schmitt antiszemita interpretációja a Leviatánról szóló elbeszélést a „zsidó nép harci mítoszaként” jeleníti meg. A politikai prófécia zsidó alakjai a keresztény Európa rendjén és orientációján kívül és felül állva „hatalmas semlegesekként” szemlélik a keresztény tengeri és szárazföldi hatalmak térben zajló összezapását. Arra az elrendelt időre várakoznak, melyben az egymást végül halálosan meggyengítő harcoló felekbe benyomulva, azok struktúráinak romjain kibontakoztathatják saját szellemi és történelmi egzisztenciájukat. Schmitt vádnak beillő értelmezése szerint „Ez az, ahogyan a zsidók a világtörténelmet interpretálják.”¹⁸ A Rudolf-epizód így a politikai monopolizálásával, ezen keresztül nép, állam és politikai vezetés létszerű egységének helyreállításával a törést áthidaló minőségi értelemben totális állam melletti schmitti hitvallásként is értelmezhető.

Ahogy Samuel Garret Zeitlin, az angol kritikai kiadás fordítója a műhöz fűzött kísérőtanulmányában megfogalmazza: „Schmitt 'az ember'-ről alkotott fogalma privatív kategória – mely tagadja azoknak az emberi mivoltát, akik kizárásra kerülnek belőle [...] Schmitt arra használja fel a földhöz-kapcsoltság kritériumát, hogy polemikusan dehumanizálja a zsidó népet [...] Schmitt előadásában a zsidó nép, nélkülözve a saját földterületét és azt az ebből fakadó képességet, hogy a szárazföld terében verjen gyökereket, az ember státuszát is nélkülözi.”¹⁹ Julia Hell pedig a szövegben jelenlévő antiszemita szemantikai tartalmakra tekintettel érthető és indokolt élességgel írja, hogy „A Land und Meer mottója valami ilyesféle lehetne: „Ez az, ahogyan a *nem-zsidók* a világtörténelmet interpretálják.”²⁰

Ez a schmitti polémia éppen adott irányára tekintettel tetszés szerint behelyettesíthető vagy kibővíthető az angolszászokkal és a kálvinistákkal is, a valódi mottó azonban inkább így hangozhatna: „Ez az, ahogyan annak *legyőzöttjei* a világtörténelmet interpretálják.” A második világháború lezárultát követően Schmitt a *Glossarium* lapjain magát a politikai ön-egzisztenciájától és formájától megfosztott német népet azonosítja a katekhón alakjával: „A katekhón hiány, éhség, nyomorúság és erőtlenség. Azok, akik nem kormányoznak, maga a nép az”²¹. Annak sorsszituációjában osztozva pedig önmagát a hatalomnélküliek

¹⁸ Schmitt 2015a. Ch. 3. A „zsidó front” schmitti antiszemita koncepciójához lásd: Schmitt 1996b. 65-74.

¹⁹ Zeitlin 2015. Ch.: „The Human”.

²⁰ Hell 2004. 308.

²¹ Schmitt 1991a. 272. idézi: Lievens 2011. 128.

reprezentánsaként jeleníti meg a *Gespräch über die Macht und den Zugang zum Machthaber*²² című rádiójátékban.

Így nem véletlen, hogy a *Land und Meer* elsőként szolgál a katekhón fogalmának nyilvános formájú, elméleti igényű részletesebb tárgyalásával, ahogy az sem, hogy az életmű háború utáni szakaszában a „katekhóni történelem” koncepciójának konkretizálása Schmitt központi és tartós törekvésévé válik majd. Éppen a háborús időszak geopolitikai tárgyú írásaiból kiindulva. Így a Schmitt által a szövegben rejtetten kritizált, államot és szocialitást felszámoló nemzetiszocializmus, és a zárófejezet implicit utalásai mentén előre jelzett második világháborús vereség, mint kortárs sorstragédiák időszakában felmutatott kora-modern „német tragédia” egyszerre szolgál Schmitt saját weimari pozíciójának visszamenőleges igazolásaként²³, a nagytérrend és az élettér elképzelésével összefonódó nemzetiszocialista Mitteleuropa projekt felett mondott gyászbeszédként, és a háború utáni -erős öncenzúrának alávetett- kiadások vonatkozásában a második világháborút követő rendezéstől a hidegháború korszakán át napjainkig is releváns „német kérdés” előképeként.

3. A fantasztikus fogalma

Eduardo Mendieta a *Land und Meer*-ről írt tanulmányában a természeti elemeket és az ezek közti oppozíciókat megjelenítő, kabbalisztikus eredetű „nagy állatok” schmitti térszimbolikában játszott központisága²⁴ kapcsán találóan jegyzi meg, hogy Schmitt egy „politikai bestiáriumot” dolgoz ki.²⁵ Ez a politikai bestiárium a tengerre alapozott létmód tárgyalásakor különös ember-állat hibridekkel gyarapszik, amikor Schmitt a *Land und Meer* lapjain a tizenhatodik-tizenhetedik század nagy térforradalmát véghez vivő angol tengerhajósokat visszatérően „tengeri kutyákként” és „halemberekként” jeleníti meg. Zeitlin már idézett tanulmányában mindezt a második világháború kontextusába helyezve az angolszász tengeri hatalmak frontja ellen irányuló polemikus, dehumanizáló célú retorikai eljárásként interpretálja.

Őt idézve: „Schmitt szövegének több helyén is azt állítja, hogy az angol tengerjárók "tisztán tengeri létezőmód" mellett meghozott döntése

²² Schmitt 2015b. 27. magyarul lásd: Schmitt 1991b. 116.

²³ Lásd a Németország számára külsődleges és létszerű értelemben idegen, egymást kölcsönösen kizáró politikai-társadalmi-gazdasági alternatívákat képviselő totális pártok, és a liberális parlamentarizmus képében a polgárháborút intézményesítő „mennyiségi értelemben totális állam” kritikáját az életmű weimari időszakának kései írásaiban.

²⁴ Schmitt 2015a. Ch. 3., Ch. 20

²⁵ Mendieta 2011. 261-262.

egybeesett azok habzó szájú tengeri kutyákká [Seeschäumer] vagy "halakká" való átalakulásával. A tenger mellett, és így a szárazföld ellenében meghozott döntés a Land und Meer fogalmi mentén az ember emberi mivoltának elvesztését jelenti, ami valamely, az embertől eltérő dologgá való átalakuláshoz vezet el. [...] Schmitt előadásában a tenger mellett hozott angol döntés az, ami emberi státuszuk elvesztését eredményezi".²⁶

Zeitlin megállapításához kapcsolódva én is úgy látom, hogy az angolok ember-állat hibridekként való szerepeltetése több olyan „humorból született félig-ironikus irodalmi ötlet”-nél, melynek politikai természetlenségére maga Schmitt mutat rá a Hobbes-könyvben.²⁷ Ugyanakkor az annak polemikus jellege, idegenre és külsőre irányultsága miatt a legkönnyebben azonosítható retorikai réteg elemzésére épülő dehumanizációs tézisen túl a tengeri kutyák és halemberek szimbolikája termékenyen, a mű belső fogalmi összefüggéseit megvilágító módon interpretálható a barokk korának ikonográfiai szimbolizmusa mentén is.

Ezt Schmitt a *Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes* és a *Hamlet oder Hekuba* tanúsága szerint behatóan ismerte és elemezte, meglátásom szerint a *Land und Meer* lapjain pedig tudatosan alkalmazta is. Az ikonográfiai szimbolizmus kontextusában az intenzív vizualitású, ebben az értelemben egyszerű és közvetlenül ható nyelvi képek a pusztá ábrázolási formájukon túlmutató, összetett szellemi jelentéstartalmak hordozóiként nyilvánulnak meg.²⁸ Ebben a vonatkozásban a *Land und Meer* alcíméhez *-Eine weltgeschichtliche Betrachtung-* illeszkedve a mű mélyebb jelentéstartalmaira és belső összefüggéseire rávilágító „meditációs objektumokként” szolgálnak az olvasó számára. Ha elfogadjuk, hogy az ember-állat hibridek, mint fantasztikus figurák schmitti szerepeltetése nem csupán a mese műfajából táplálkozó ironikus irodalmi ötlet, és egyben több, mint egy dehumanizációs célú retorikai stratégia nyelvi eszköze, úgy a beljük zárt tartalom feltárása érdekében érdemes a fantasztikus irodalomelméleti fogalmához fordulnunk.

Rosemary Jackson megállapítása szerint a fantasztikus eredete a kora-modern érában zajló, a természeti hagyományos vonatkozásában meghatározott természetfeletről alkotott képzetektől egy növekvő mértékben tudományos világmegértés felé történő elmozdulásban, mint interpretációs törésben lelhető fel. A fantasztikus, mint ábrázolásmód funkcionálisan annak az organikus-természeti világkép háttérbe

²⁶ Zeitlin 2015. Ch.: „The Human”.

²⁷ Schmitt: 1996b. 27.

²⁸ Árkai 2002. 308.

szorulásával kiüresedett, az emberi létezésben benne rejlő lehetőségek heroikus-cselekvő kibontakoztatására vonatkozó jelentéstérnek a betöltésére irányul, melyet a szubjektum és objektum, egyén és történelem, ember és természeti tér merev elválasztását valló új tudományos-rationális világmodellek nem tudnak közvetíteni.²⁹

A fantasztikus tehát nem a már meghaladott teológiai korszak reziduuma, hanem a szekularizáció és a „varázstalanítás” sajátos terméke, a reprezentáció kora-modern érában fellépő válságára adott interpretatív válaszkísérlet. Mindez abból a szubjektum által átélt krízisből, mint traumatikus tapasztalatból táplálkozik, melyet a nyelven keresztül a valósággal megélt szimbiózis élményének, a korábbi léttapasztalat közvetlenségének és univerzális közvetíthetőségének elvesztése jelent.³⁰ Ebben a keretben a fantasztikus a törés áthidalásának kísérleteként azonosítható. Melynek révén az emberi egzisztencia egy átmenetben, a modernitás betörési pontján, a tárgyi és társadalmi valóság megváltozott körülményei között „száműzetésének helyéről”, a köztesből és a rögzítetlenből kiindulva, új formát öltve és alakját az „idő jelévé” áttranszformálva kísérli meg visszahódítani a maga számára a lét jelentésbirodalmát.

A fantasztikus ennek megfelelően nem a természetfelettség elképzelésének a korszak szekularizációs tendenciája mentén egyre növekvő mértékben belsővé, ezzel „pusztán” esztétikaivá váló kontextusában fogalmazódik meg. Cselekvő emberi erők egy olyan, önmeghatározásra és önreprezentációra irányuló megnyilvánulási formáját jelenti, melyben a konvencionális perspektívájában össze nem tartozó, diffúz-heterogén képi reprezentációk és nyelvi jelentéstartalmak kölcsönösen áthatják egymást, és egy új totalításban egyesülnek. A fantasztikus figura tartalomnak és formának ezt a létszerű teljességét külsőleg, szimbolikus formában jeleníti meg.

Ennek révén a szubjektum által magára vállalt történelmi jelentéstartalom új emergenciacsúcsokon, közvetlen formában bontakozik ki és ölt látható formát. A fantasztikusan keresztül a történelmi aktivitást hordozó szubjektum egy, a korábbi organikus-természeti konvencionális fogalmai szerint nem ebből a világból való, de mégis az ember által és emberek számára alkotott „új világ” korszituációjának konkrét reprezentánsaként lép fel. Ezzel egy, az önmeghatározást és önformaadást egyaránt magába foglaló radikális gesztus keretében a pusztán természetit és a szocialitás hagyományos formáit egyaránt

²⁹ Jackson 2009. 18. idézi: Kiss – Szőnyi E. 2002. 11.

³⁰ Kiss – Szőnyi E. 2002. 26-27.

meghaladó „nem tisztán emberiként”, egyben „több-mint-emberiként” nyilatkoztatja ki magát.³¹

4. A Velence-epizód

Schmitt ezt az interpretatív teljesítményként megnyilvánuló létszerű önrealizálást, melyet elbeszélésében a kora-modern éra angol tengerhajósai hajtottak végre, a Velencei Köztársaságnak, a megelőző korszak beltengeri hegemonjának a tenger elemével való szimbolikus egyesülését kifejező ceremóniával hasonlítja össze. A *Land und Meer* lapjain a városállam fejének a tengerrel kötött házasságának dekonstrukcióján keresztül Schmitt azt demonstrálja, hogy a beltenger melléki Velence létmódjának és tértudatának perspektívájából a tenger eleme nem vele egylényegű, azaz a sajátos lét eszenciáját hordozó és azt kiterjesztő médiumként értelmeződött. Hanem mindvégig egzisztenciálisan idegen, előbb megszelídítendő, majd meghódítandó entitás maradt.

A *spozalizio del mare*-nak nevezett áldozati szertartás eredetileg a dalmát partvidék tizenegyedik században végbement meghódítására emlékező áldozócsütörtöki liturgikus könyörgés volt a tenger csendjéért és békéjéért. Csak az investitúra harcok során nyújtott támogatást viszonzó pápai gesztus nyomán, a tizenkettedik század második felére alakult ki történetileg ismertebb, ceremóniális formája. Ez a dózsének a tengerrel megkötött szimbolikus házasságán, a tengervíz szenteltvízzel való megáldásán, majd felszentelt gyűrűjének a tengerbe ejtésén keresztül a városállamnak a Földközi-tenger felett gyakorolt patriarchális-hitvesi uralmát jelképezte.

Ahogy Schmitt azt a „tengeri kutyák” létmódjával és tértudatával összehasonlítva írja: „Ez a szimbolikus eljegyzés vagy házasság, éppen ellenkezőleg, előfeltételezi azt, hogy az áldozó fél és az az istenség, akinek áldoz, egymástól különböző, sőt, valójában ellentétes esszenciák. Az ilyesfajta áldozatok egy külső, idegen elem megbékítésére szolgálnak. Velence esetében a szertartás lehetővé teszi annak határozott felismerését, hogy a szimbolikus aktus nem egy a tenger elemére alapozott létből nyeri értelmét; hanem inkább egy magasan fejlett tengerparti és lagúna-kultúra teremtette meg a maga sajátos ünnepi szimbólumstílusát önmaga számára. A pusztai tengeri navigáció és az előnyös partmenti pozíció kihasználásának alapjaira emelt kultúra

³¹ Jackson 2009. 10.

valójában teljességgel más, mint a történelmi lét egészének a szárazföldről a tengerre, mint egy másik elemre való áthelyezése.”³²

A *sposalizio del mare*, mint külsődleges-ceremoniális hatalmi reprezentáció tehát a fantasztikus formájában végbemenő, magából a szubjektumból kibontakozó jelentés- és (ön)formaadással szemben pontosan a valós létszerűséget nélkülözi. Így nem képes az ember önmagáról alkotott tudati képében már szervesen jelenlévő elementáris-szellemi tartalmat magában a létben visszatükrözni, és ezt a tartalmat a térben zajló emberi tevékenység mentén formába öntve visszatérően tudatosítani és megerősíteni. Így a politikai intenzitását és energiáját hordozó és kifejező, a politikai cselekvést táplálva magába a létbe átszivárgó autentikus térmitosz helyett csupán ember és tenger, mint két lényegileg eltérő léttartalom alkalmi összetalálkozásának, egyben elkerülhetetlen szétválásának esztetizált-művészi formájú külsődleges ábrázolásaként nyilvánul meg.

Ebben a keretben a liturgikus-ceremoniális formát öltő elbeszélés leválasztja magáról a ráaggatott politikai-hatalmi szimbolizmust, mint pusztán esetlegessé lett jelentésréteget. Ezzel a teljesség érzését valamilyen formában megtapasztaló, majd annak elvesztését átélő nézők legkülönbélebb, történelmi tértől és időtől független személyes léthelyzeteire szabadon adaptálható, megejtő szépségű legendává alakul. Így a benne foglalt reprezentáció szubjektívvé és esetlegessé, azaz tisztán esztétikaivá válik. A történelmi idő betörése mentén megmutatkozó autentikus tragikus tartalomnak a (szín)játékból való kizárásával a létteljesség elvesztésének traumája már belülré irányuló, szubjektív szentimentalizmusként jelentkezik. Ezzel a konkrét létezésben feloldhatatlan és áthidalhatatlan marad. Az a Schmitt által hangsúlyozott rendkívüli vonzerő, melyet a *sposalizio del Mare* a tizenkilencedik század romantikájának művészeire gyakorolt éppen ebből a hiányból, azaz a tartalom és forma konkrét egységének megteremtésére és a politikai jelentés valós jelenléten keresztüli felmutatására irányuló törekvés sikertelenségéből fakad.³³

A *Land und Meer* Velence-epizódja így a *Politische Romantik* okkazonalizmus-kritikájára is visszautalva analogikus viszonyt teremt a romantika, mint „irodalmi liberalizmus” és a liberalizmus, mint „politikai romantika” között. A romantika teátrális reprezentációfelfogásának létszerűséget nélkülöző pusztán esztétikai performativitása itt összetalálkozik a liberalizmus arra való alkalmatlanságával, hogy valós

³² Schmitt 2015a. Ch. 4.

³³ *ibid.* Ch. 3.

reprezentációt mutasson fel képviselőnek és képviseltnek a létélmény közvetlenségéből és egységességéből fakadó lényegi azonosulásán keresztül. Tartalom és forma így megvalósuló egysége révén pedig egy konkrét rendet és orientációt megalapozó autentikus térmitoszt fogalmazzon meg.³⁴ Schmitt elbeszélésében így „Nem a pompásan feldíszített állami bárkáik fedélzetén álló nemes dózsák, hanem vad kalandozók és tengeri kutyák, ügyes óceánjáró bálnavadászok és vakmerő tengerészek váltak egy új tengeri létmód első hőseivé.”³⁵

A schmitti elbeszélés a tartalom létszerű reprezentációjára vonatkozó különbségen túl egy mind elméleti vonatkozásaiban, mind Schmitt antiszemita magánmitológiája szempontjából releváns analógiára is rámutat Anglia és Velence világtörténelmi szerepének vonatkozásában. Schmitt retorikája explicit párhuzamot von a modern angol óceáni világbirodalom és a középkori földközi-tengeri thalasszokrácia politikai karaktere között, amikor Velencét egy előnyös tenger melléki pozíciójának tudatos kihasználásából fakadó, a politikait a gazdasági felől meghatározó sajátos „proto-liberalizmus” letéteményeseként jeleníti meg. Ez a „proto-liberalizmus” a történelmi idő akcelerációjának és a térrendben fennálló összekapcsolódások felbomlászásának eszközeként nyilvánult meg. Az 1122 -1124 között zajló velencei és az 1202-1204 közti negyedik keresztes hadjárat során gazdasági érdekeiből kiindulva végérvényesen meggyengítette azt a schmitti retorikában „valódi feltartóztató”-ként és „katekhón”-ként megjelölt Bizáncot, amely a keresztény térstruktúrába illeszkedő rivális tengeri hatalomként „gyengesége ellenére évszázadokon át "kitartott" az Iszlámmal szemben”.³⁶

Velence ezzel a keresztény középkor tellurikus térrendjének perspektívájából nézve ugyanúgy eltérő szellemi és léttartalmakat hordozó és idegen politikai szempontokat érvényesítő határentitásként, anomáliaként tűnik fel, ahogy a Brit Birodalom szerepel a modern kontinentális államközi kapcsolatok struktúrájának működésmódja felől tekintve. Őt idézve: „A Velencei Köztársaságra csaknem fél évezreden át a tenger feletti uralom és a tengeri kereskedelmen alapuló gazdagság szimbólumaként, a magas politika ragyogó vívmányaként, ezzel egyidejűleg "a gazdaságtörténet minden korszakának legkülönösebb alkotásaként" tekintettek. Mindaz, amit az Angliától ájuldozók a tizenhét századiktól a huszadik századig ámulatra méltónak találtak Angliában, már korábban csodálatra talált Velencében: a hatalmas gazdagság; a diplomáciai fölény, melynek révén a tengeri hatalom tudta,

³⁴ Schmitt 1986.

³⁵ Schmitt 2015a. Ch. 5.

³⁶ ibid. Ch. 3.

hogy hogyan használja ki a szárazföldi hatalmak közti ellentéteket, és vívja meg a maga háborúit másokon keresztül; az arisztokratikus alkotmány, amely megoldani látszott a belső politikai rend problémáját; a vallási és filozófiai véleményekkel szembeni tolerancia; a szabadelvű eszméknek és a politikai emigránsoknak nyújtott menedékjog.³⁷

A fent vázolt történelmi analógia kortárs politikai dimenzióját, a „semlegesítőkre és deterritorializálókra”, mint a szárazföld tellurikus rendjének és orientációjának ellenségeire vonatkozó antiszemita vád jelenti. Ezt az a párhuzam jeleníti meg, melyet Schmitt a Spanyolországból majd Nápolyból történt kiűzetését követően életét végül 1508-ban, Velencében „nagyhatalmú férfiként” befejező Izsák Abravánél, és a brit világbirodalom középpontját Ázsiába áthelyező, ezzel azt az európai tértudatról és államközi struktúráról végleg leválasztó Benjamin Disraeli, a „tizenkilencedik századi Abravánél”, alakjai között képez.³⁸

A Velencéről szóló schmitti elbeszélés keretében tehát minduntalan összefonódnak a történelmi és a kortárs jelentéssdimenziók. Mindez láthatóvá teszi, hogy a teátrális performativitás, mint létszerű tartalmat nélkülöző, üres reprezentáció Velence tárgyalásakor megfogalmazott kritikája a kortárs liberalizmus reprezentációfelfogásának egyszerre politikaelméleti és politikai kritikájaként is szolgál. A thalasszokrácia történelmi hanyatlása pedig az ipari forradalom menetében a liberalizmus depolitizáló és deterritorializáló erőinek alárendelődő angol világbirodalom jelenbeni sorsát előlegezi meg. A Brit Birodalom a mechanizáció és a racionalizáció tárgyi-szellemi folyamatában elvesztette a tértapasztalat létszerűségét, ezzel együtt pedig az autentikus reprezentációra és a térmítosz megfogalmazására való képességét is. Így a Schmitt prognózisa szerint már nem képes korábbi hatalmi hegemoniáját fenntartva átnavigálni magát a Föld új, a légtér elemének uralmára alapozott nomoszába.

5. A vademberek

Rudolf Simek tanulmánya alapján a fantasztikus ember-állat hibridek eredetét azokban a középkori, elsősorban kartográfiai keretben megjelenő vizuális reprezentációkban lelhetjük fel, melyek az ismert Föld peremvidégeit humanoid és bestiális testi jegyeket egyaránt ötvöző „szörnyűséges fajokkal” népesítették be. Ezek a teremtmények az ember szárazföldre alapozott létének vonatkozásában szemlélt

³⁷ ibid. uo

³⁸ ibid. Ch. 3, Ch. 17.

konvencionalitáshoz képest az abnormalitást jelenítik meg. Megjelenési formájukban csakúgy, mint térbeli létmódjukban és társadalmi szokásaikban is. Így egyszerre szolgálhatnak az isteni teremtés végtelen formai változatosságának és határtalanságának kifejezésekként, az emberi nem kereszténység terén kívül eső részének bukott és megváltatlan voltának illusztrációiként, és az ezek megtérítésére irányuló törekvést legitimáló politikai-teológiai képekként.³⁹ A *Der Nomos Der Erde*-ben Schmitt Ernst Kapp térantropológiai értelmezését követve maga is megemlíti, hogy a folyómelléki és beltenger menti kultúrák nyelvi-tudati térreprezentációjában az egzisztenciális értelemben idegen, de földrajzilag ismert területeket mitikus teremtmények és építmények határolják el a világtengereknek a nagy felfedezéseket megelőző világkorszak technológiai színvonalán bejárhatatlan terétől.⁴⁰

A schmitti narratíva a tizenhatodik és tizenhetedik század északnyugat-európai bálnavadász hajóseit azonosítja a világóceán első meghódítóiként, akik zsákmányukat követve bebarangolták és feltárták a világtengerek addig feltérképezetlen területeit. A bálnavadászok egyben a nagy térforradalom új térnézőpontjának első képviselőivé is váltak, amint a világtenger veszélyeivel dacolva egyre mélyebbre hatoltak be az óceánok terébe. Abba a térbe, melyet a tellurikus és thalasszikus tértudat még az emberitől lényegileg idegen entitásként ragadott meg és mitizált. A bálnavadászokban végbemenő radikális tudati változás egy emberi közösség önértelmezésének a tenger elemével való összekapcsolódásának feleltethető meg. Ezek a társadalmi eliteken kívül eső hivatásrendi csoportok az európai tudat és cselekvés számára frissen felnyílt terekben zajló zsákmányszerző tevékenységük során sajátos tudati azonosuláson mentek keresztül azzal az elemmel, melyre megélhetésüket és ezzel létüket alapozták.

Schmittet idézve: „Ez egy életveszélyes küzdelem volt két létforma között, amelyek mindketten a tenger elemében mozogtak, anélkül, hogy a szó zoológiai értelmében halak lettek volna. [...] itt lép be az, amit a vadász és zsákmánya közti személyes kapcsolatnak és belső, barát-ellenség köteléknek is nevezhetnénk. Itt az ember a tenger másik életformájával vívott csatáján keresztül egyre mélyebbre vonódik be a tengeri lét elementáris mélységeibe.”⁴¹ A *Land und Meer*-ben központi szerepet játszó, fejezeteken átívelő bálnavadász-elbeszélésben Schmitt ezt az elementáris konfrontációban végbemenő tudati azonosulást magában a szövegben jeleníti meg, a bálnákra vonatkoztatott

³⁹ Simek 2002.

⁴⁰ Schmitt 2006b. 52-53.

⁴¹ Schmitt 2015a. Ch. 5

antropomorfizációk és a bálnavadász hajósokra vonatkoztatott zoomorfizációk révén. Így „minden létformák legemberibbjét”, a zsákmányul szolgáló melegvérű cetet az „öt barbár kegyetlenséggel a kihalásba űző” emberek számára szolgáló csalétekként jeleníti meg. Amely képes volt folyamatosan mozgásban tartani és a tengeri létezőmódba csalni a halemberekként ábrázolt bálnavadász hajósokat.⁴²

Az elbeszélés keretében a tengeri kutyák és halemberek középkori térképészeti ábrázolásokból átöröklött figurái, mint a világóceánokat az emberi megismeréstől és tapasztalástól elzáró, a „más tér” által képviselt egzisztenciális idegenséget és fenyegetést tudati szinten megjelenítő szimbolikus határ-reprezentációk statikusból dinamikussá és expanzívvá válnak. Így Schmitt retorikájában eleven lényekként kerülnek ábrázolására. Az alakjukban végbemenő mozgást Schmitt annak a történeti mozgásnak az analógiájaként jeleníti meg, melyet Anglia a tizenhatodik-tizenhetedik század szárazföld és világtenger, világtatolizmus és világtprotestantizmus szembenállását jelentő politikai térszituációjában hajtott végre. A kappi értelmezési keretben Anglia a kontinens peremén folytatott sziget-létét az óceán egy mozgásban lévő darabjává áttranszformálva a beltenger mentiből az óceáni kultúrába való autentikus átmenet első és egyedüli véghez vivőjévé vált. Ezzel egyidejűleg egy, a tellurikustól gyökeresen eltérő, a tenger elemére alapozott tértudat és létmód letéteményese lett.

Ahogy Schmitt a *Land und Meer*-ben megfogalmazza: „Amikor Anglia átlépett egy tisztán tengeri létbe, a világ többi részével fennálló minden szükségyszerű viszonyának, különösképpen pedig az európai kontinens államaival folytatott kapcsolatának is át kellett alakulnia. Az angol politika minden mércéje és aránya szétválasztódott az összes többi európai országtól, és összehasonlíthatatlanná vált azokkal.”⁴³ A tenger eleme felé irányuló történelmi és tudati elmozdulás a szárazföldön folytatott lét határainak cseppfolyóssá válását vonja magával. Ezzel az addig csupán elgondolhatóként jelenlévő, a konkrét rend és orientáció fennmaradásának érdekében abból kizárt, felforgató jellegű tartalmak átáramlanak a normál létbe. Ezeknek a tartalmaknak a társadalmi létben való összesűrűsödése pedig annak gyökeres, egyszerre szellemi és anyagi átalakulásával, mint formaöltéssel jár együtt. Ezzel a hullámozó tenger kiönt a medencéjéből, és elnyeléssel fenyegeti a schmitti retorikában az ember otthonaként, egyben a létét szabályozó normák forrásaként ábrázolt szárazföldet.

⁴² ibid. uo.

⁴³ ibid. Ch. 17.

A szárazföldre alapozott létmód perspektívájából nézve az addig az emberi tér és tudat határvidékére száműzött, a nyelvi vizualitás kötőereje révén „idegenként” megrögzített és határok közé szorított szellemi jelentéstartalmakat megjelenítő mitikus peremfigurák a kortárs világszituációban egybefolynak az angol partizánhajósok történeti alakjával. Ekkor konkrét történelmi reprezentánsra lelve testet öltenek, és a politikai intenzitása és energiája által mozgatva megkezdik az egzisztenciájuk új középpontját jelentő tengeri létmódra alapozott önálló jelentésbirodalmuk kibontakoztatását. Ahogy Schmitt írja, „A tizenhatodik és a tizenhetedik században zajló, a tenger eleme felé irányuló fordulat előretolt hadoszlopát [...] mindenféle tengeri kutyák, kalózok, korzárok, tengeri kereskedelmet űző kalandorok alkotják.”⁴⁴

Ez a formaöltés és jelentésadás külsőleg a szárazföld terében folytatott lét nyelvi fogalmiságából fakadó tellurikus szocialitás, normarend és politikai forma totális tagadásaként, egyben egy új rend és orientáció megfogalmazásaként és létszerű képviselteként nyilvánul meg. Mindez abban a politikai valóság szubjektív-voluntarista újrafogalmazását jelentő interpretatív gesztusban konkretizálódik, melyet Schmitt a *Theorie des Partisanen*-ben így jelenít meg: „Az ellenség az én saját szintemen áll. Ebből az okból következően nekem kell vele harcolva megütközni, hogy saját mértékre, saját határra, és saját alakra tegyek szert.”⁴⁵

Mindez a konfrontáció valóságában tellurikus ellenségeiknek a világóceánok szférájából történő kiszorításában, egyben a tőlük elragadott áruk és javak elragadásában és bekebelezésében nyilvánul meg. Így a tengeri kutyák fantasztikus alakjaiban eredetileg szimbolikus-vizuális jelentésformában megjelenített különbségtétel és lehatárolás, mely regularitás és irregularitás között áll fenn, már a törvény alatt álló szárazföld és a törvény nélküli világtenger létszerű értelemben eltérő rendje közti térbeli elhatárolássá alakul át.

Ez a korai kapitalizmus Schmitt által „korzár kapitalizmusként” leírt változatában összegződött, melyben a társadalom egésze részt vállalt a politikai és metafizikai ellenségként felfogott katolikus Spanyolország elleni harcban. A harc olyan karakterisztikus eljárásai, mint a tengeri kereskedelem lefölözése, a csempészet és a kalózkodás, túlléptek a legalitás és regularitás határain. A törvény nélküli tengeren navigáló partizánhajós megbízó állama ellenségeinek hajóit már ugyanúgy az isteni gondviselés nyújtotta szabad zsákmánynak tekintette, amint a

⁴⁴ Schmitt 2015a. Ch. 7.

⁴⁵ Schmitt 2002c. 156.

bálnavadász hajósok a ceteket.⁴⁶ Egyidejűleg azzal is tisztában volt, hogy a jog tellurikus fogalmával operáló ellenségei, a szárazföldi hatalmak nem ismerik őt el legitim hadviselőként. Fogságba esése esetén „hostis generis humani”-ként lógatnék fel őt, megtagadva tőle magát az emberi státuszt is.

Amint a szárazföld terében folytatott lét perspektívájában a partizánhajóstól elragadják az ember státuszát, úgy ő ezt a státuszt a tenger elemére alapozott létben, a maga sajátos tértudata és létmódja mentén fogalmazza újra. Ez a tellurikus létmód és tértudat oppozíciójaként fellépő radikális önmeghatározás és önformaadás a predesztináció kálvinista tanából nyeri a politikai elánt és energiát. Ahogy Schmitt írja: „Világi értelemben a predesztinációba vetett hit csupán annak az öntudatnak a legszélsőségesebb felfokozottsága, hogy egy olyan világhoz tartozunk, amely különbözik attól a romlott világtól, amely bukásra van kárhóztatva. A modern szociológia szóhasználatával élve, ez egy olyan elit öntudatának legmagasabb foka, amely biztos a saját rangjában és abban, hogy eljött a maga történelmi órája. Egyszerűbben és emberibb nyelven szólva, ez a megváltás bizonyossága, az éppen most jelentkező, egyszer és mindenkorra szóló megváltásé, mely minden más fogalommal szemben az egész világtörténelem döntő értelmeként szolgál.” Schmitt ugyanitt a katolikus spanyol világbirodalom ellen harcoló kálvinista holland tengeri koldusok dalát idézi, mely szerint az idők végén, a Föld újrateremtésével „A szárazföld tengerré lesz, s így szabaddá válik majd.”⁴⁷

Az emberről alkotott egységes kép meghasadása, a tértudat megváltozása mentén végbemenő megkettőződése magával vonja a térben zajló háború két eltérő koncepciójának megjelenését is. A kontinens belterületén folyó szárazföldi háborúk a tizenhatodik századtól kezdődően növekvő mértékben államilag szervezett és működtetett, az államhatalomnak megfeleltethető hadseregek valós fizikai konfrontációján alapultak, melyben a harci tevékenység tere a hadszíntérre korlátozódott. Ennek megfelelően a polgári lakosság nem számított ellenségnek, a megszálló hadseregek pedig érdekében állt a helyi hatóságokkal egy minimális együttműködést kialakítani az ellátás biztosítása és a megszállt terület pacifikálása céljából. Ezzel szemben a tengeren folyó háborúk karakterét az a sajátosság formálta, hogy annak szükségszerűen be kellett vonnia a harci cselekmények szférájába az ellenség kereskedelmét és nemzetgazdaságát is. Ilyen módon a tengeri hadviselés totális formát ölt

⁴⁶ Schmitt 2015a. Ch. 8.

⁴⁷ ibid. Ch. 15.

és olyan praxisokban fejeződik ki, mint a blokád vagy az ellenséges zászló alatt hajózó kereskedelmi hajók elfogása, amelyek nem csupán az ellenséges államalakulatot, hanem annak egész lakosságát és az azzal kereskedelmi kapcsolatokat fenntartó semleges feleket is érintik.

Ahogy Schmitt írja, „az a törés, amely szárazföld és tenger közt húzódik a szárazföldi és a tengeri háború közötti törésben tárulkozik fel. A szárazföldi és a tengeri háború valójában mindig is különböző dolgok voltak stratégiai és taktikai értelemben. Most azonban ellentétük különböző világok és ellentétes jogi meggyőződések kifejeződésévé válik.” A Föld új felosztásának következtében megszülető globális térrend így a szárazföld és a nyílt tenger elválasztásán nyugodott. Míg Európa szárazföldi területeit számos eltérő szuverén és formálisan egyenlő államalakulat foglalta el kiegészülve a kolóniákkal, azok tengeren túli, nem a valós államterület részeként szemlélt szerzeményeivel, addig a nyílt tengeren a korszak mindenkor legerősebb tengeri hatalmának katonatechnológiai hegemóniája érvényesült.⁴⁸

Ez a Föld új térrendjébe való átmenet mentén fellépő, külpolitikai szintre emelt vallásfelekezeti ellenségeskedés rendkívüli intenzitást képvisel a megelőző korszak keresztény európai térrendjének belháborúival összehasonlítva. Ezzel végleg feloldja a korábbi térrend struktúrájának azon összekapcsolódásait, melyek az európai államok közös földrajzi térben való együtt-létezésére és a hegeli Sittlichkeit értelmében vett közös erkölcsiségére alapultak. Schmitt a *Der Begriff des Politischen*-ben Oliver Cromwellnek a „pápista Spanyolországról”, „a természettől való, a gondviselés adta” ellenségről szóló 1656. szeptember 17-i beszédét, mint az ellenség konkrét felismerésének pillanatát „a nagypolitika csúcspontjaként” azonosítja. Ez a szembenállás „a legmélyebb és végső ellenségesség” példaként egyben az ellenség létszerű értékét tagadó, azt teljes jogtalanságba és értéktelenségbe taszító modern megsemmisítő háborúk típusának első történeti megjelenéseként kerül értelmezésre.⁴⁹

Ezzel Schmitt azt az első és második világháborús propagandájában megfogalmazott vádat, mely Németországot a hadviselés totalizálójaként és a polgári lakosságra való kiterjesztőjeként jeleníti meg, a „sorok között” annak kiagyalóira, az angolszász hatalmakra fordítja vissza. Ebben az értelmezési keretben a tenger felszínén folyó hadviselést a légtér perspektívájából feloldó légi harc, és az ahhoz egy mélységi dimenziót illesztő tengeralattjáró-háború ellenerőkként lépnek fel

⁴⁸ ibid. Ch. 16.

⁴⁹ Schmitt 2002b. 46-47.

az angolszász tengeri harcászattal szemben. Így egy új, többé már nem Anglia tengerhatalmi hegemóniája által meghatározott térrend kialakításának politikai eszközeiként jelennek meg.

Schmitt interpretációjában a tenger eleme mellett hozott angol döntés az „elrendelt időbe” való behelyezkedésként, egy transzcendens szellemi tartalom létben való felmutatásaként értelmeződik. Anglia ezzel a maga sajátos egzisztenciáját a Föld új rendjében, mint „erős teremtettségben” konkretizálta, a történelmi tér és idő megváltozása keltette lehetőségstruktúrán keresztül. Schmitt ezoterikus történelemszemléletében ezzel „a tengeri rablók nagy kora egy tizenharmadik századi régi angol próféciát teljesített be”, melynek értelmében „Az oroszán gyermekei a tenger halaivá alakulnak majd át.”⁵⁰ Schmitt az angolokra, mint a „tenger gyermekeire” való visszatérő hivatkozások mentén Ózeás (Hóseás) könyvének egy szöveghelyére utalva fogalmazza meg a maga ellen-próféciáját: „Post Dominum ambulabunt, quasi leo rugiet, quia ipse rugiet, et formidabunt filii maris. [Az Úr nyomában fognak járni, aki oroszánként üvölt majd, mert elüvölti majd magát, és a félelem lesz úrrá a tenger gyermekein.]”⁵¹

A mű írásakor zajló második világháború kontextusában Schmitt az eredetileg a zsidó népre vonatkozó prófécia antijudaista olvasata mentén a kontinentális Európa tellurikus tudatú népeit, kiemelten a németiséget azonosítja az Úr követőiként. Akik a történelmi idő és tér új szituációjában a tenger gyermekeinek kihívóiként, a Föld új rendjének képviselőiként lépnek fel. Az oroszán üvöltése a tenger és szárazföld korábbi elválását felbomlasztó légihadviselésről szóló zárófejezet mentén a robbanómotoros harcászati repülőgépek, és az általuk ledobott bombák keltette robbanások hangjával kerül analogikus összefüggésbe.⁵² Mindez az angliai csata végével, a kézirat lezárásának és a mű megjelenésének idején már kétes értékűvé lett „homage”-ként szolgál a politikai protektor Hermann Göring és „térfeegyvere” [Raumwaffe], a nemzetiszocialista Luftwaffe felé.

A schmitti interpretáció szerint tehát az óceán, mint az emberi tudat számára érvényes orientációs pont megjelenése a térben keletkezett egzisztenciális konfliktus és az abban lezajló konfrontációk során ment végbe. Ez a konfrontáció eleinte emberek hivatásrendi csoportjainak az elemekkel zsákmányuk elejtéséért folyó harcában nyilvánult meg, majd egy szárazföld és tenger elementáris szembenállását leképező

⁵⁰ Schmitt 2015a. Ch. 8.

⁵¹ Tweedale et al. 2005. Os 11:10, Schmitt 2015a. Footnote 5.

⁵² Schmitt 2015a. Ch. 20.

világpolitikai szituációban konkretizálódott. Ebben a helyzetben a protestáns Anglia, amely saját térbeli létét szigetként fogta fel és az óceán egy mozgásban lévő darabjává transzformálta, azzal vált egy autentikus térforradalom egyedüli véghezvivőjévé, hogy a katolikus Spanyolország kontinentális világbirodalmának antiteziseként fellépve hadszíntérré tette a világtengereket.

A *Land und Meer* lapjain Schmitt hangsúlyozza, hogy tenger és szárazföld viszonyának értelmezése az óceánhajózás megjelenésével és az új világ felfedezésével minden óceánmelléki politikai közösség számára egzisztenciális döntésként jelentkezett. Ennek megfelelően a korban megalapozódó angol tengeri hegemonia nem magyarázható pusztán az előnyös földrajzi helyzet és a rendelkezésre álló technológiai újítások kihasználásának mechanikus következményeként. Anglia világóceáni hegemoniáját az a történelmi szituáció kihívására adott „időszerű” egzisztenciális válasz alapozta meg, mely a tengerre alapozott létmód közvetlen tapasztalatiságából nyerte az erejét. A konkrét világpolitikai konfrontáció keretében a terekkel kapcsolatos tudati forradalom, és a társadalmi szövetben lejátszódott intellektuális, gazdasági és technológiai változások kölcsönösen áthatották és felerősítették egymást, míg végül egy térforradalomba torkolltak.

Valójában Anglia a tudatos tengerre irányuló állami politikát megjelenítő Muscovy Kereskedelmi Társaság 1553-as megalapítása idején már a kolonizáció és az óceánhajózás gyakorlatának vonatkozásában évszázados lemaradásban volt ibériai riválisaival szemben, míg a hajózási technológiák innovációjának területén a németalföldi államalakulat töltött be meghatározó szerepet. Mindazonáltal ezek a hatalmak abban az agonisztikus szembenállásban, melyet a nagy térforradalom összefüggésében társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai értelemben átformálódott Anglia világtörténelmi fellépése vont magával, arra kényszerültek, hogy Anglia ellenében a szárazföld elemével azonosítsák önnön létüket, s ezzel megkezdődött tengeri hatalmi jelenlétük visszaszorulása.⁵³

Ahogy Schmitt írja, „Itt egy lényegét tekintve egyedülálló esettel találjuk szembe magunkat. Egyedülállósága és összehasonlíthatatlansága abban a tényben áll, hogy Anglia egy elementáris átalakulást teljesített be egy minden más tengeri hatalométól egészen eltérő történelmi pillanatban, és egy azokétól teljességgel eltérő módon. Létét valóban leválasztotta a szárazföldről, és azt a tenger elemébe helyezte át. Ezzel nemcsak tengeri csatákat és háborúkat nyert meg, hanem valami egészen

⁵³ Schmitt 2015a. Ch. 8.

mást és végtelenül nagyobbat is, nevezetesen egy forradalmat, mégpedig a legnagyobb forradalmat, a bolygó egészére kiterjedő térforradalmat.”⁵⁴

6. Reprezentáció és interpretativitás

A tengeri kutyák fantasztikus alakjában összegződő jelentésadás a hang és hangzás schmitti konceptualizációja felől is megragadható. A *Theodor Däublers* „*Nordlicht*”⁵⁵ és *Raum und Rom*⁵⁶ tanúsága szerint Schmitt számára a hang egy, magából az ember státuszából fakadó, a teremtéssel egyidős létszerű őstartalom hordozója. Ez a történelem menetében különböző, az ember és a konkrét világszituáció közt rezonanciát, hangzatot teremtő hangalakok sorában reprodukálja önmagát. Ezzel kibontakoztatja a magában rejlő primordiális jelentést, és létrehozza azt a cselekvési- és jelentésteret, melyben megvalósulhat az immanens létbe vetett embernek a transzcendenssel való találkozása.⁵⁷

Ahogy Dariusz Chemperek más vonatkozásban rámutat, az angol tengeri hatalom megszületésének kereteként szolgáló barokk-kornak az antik epika tradíciójának nyelvi szimbolizmusát kreatívan újra fogalmazó embléma-költészetében a (habzó szájú) kutyák ugatása a hajótesthez verődő hullámok ismétlődő morájának hangjával kerül analogikus párhuzamba.⁵⁸ Schmitt az angol tengerjárókról, mint tengeri kutyákról alkotott metaforája így a *Land und Meer* belső retorikai kontextusában a világóceánok uralom alá hajtásának kihívását képviselő konkrét világtörténelmi szituáció, és az angol tengerre alapozott létmód közt fennálló rezonanciát jeleníti meg. Egy, az ember, a földrajzi tér és a technológiai történelmi találkozásában és szimbiózisában feltáruló, különös intenzitású totalitásképben.

Ez a konkrét létben megnyilvánuló akusztikus-vizuális kép az ember önkinyilatkoztatásának, mint teremtésnek a pillanatát rögzíti, melyben az új történelmi elán és energia a jelentésadás és formateremtés szabadságát megtapasztaló szubjektumban egyesül. Mielőtt abból kisugározva, annak térbeli és politikai struktúráit átjárva új konkrét rendet és orientációt keletkeztetne. A *Raum und Rom*-ot idézve: „Egy szó a maga elsődleges jelentés terét [Raum] hangszíne, hangereje és hanghordozása révén lakja be, és csak ennek rákövetkező, vagy másodlagos terei válnak szellemi vagy intellektuális természetűvé. [...] A szó elsősorban

⁵⁴ ibid. Ch. 9

⁵⁵ Schmitt 1991c. 43-44. idézi: Gyulai 2015. 50.

⁵⁶ Schmitt 2020.

⁵⁷ A *Nordlicht* részletesebb elemzéséhez lásd: Gyulai 2015. 48-52.

⁵⁸ Chemperek 2002. 209.

hangzásként (és csak másodsorban intellektuálisként és szellemiként) való létezése [...] a szó saját vitalitásának és erejének mértékét jeleníti meg.”⁵⁹

Schmitt retorikája így a tellurikuson, mint „tisztán emberin” túlmutató ember-állat hibridek fantasztikus alakjában a megismerő és a megismerés tárgya között a kora-modern éraban beállt elementáris törést a létben áthidaló angol interpretációs teljesítményt mutatja fel és rögzíti. Annak magában a *Land und Meer* szövegében végbemenő szimbolikus szemantikai reprodukálása révén. A tengeri kutyák ugatása egyben a schmitti olvasatban a nagy térforradalom angol talajából eredő, annak logikus betetőzését jelentő ipari forradalom repetitív-mechanikus gépzajának akusztikai előképeként, a tipológiai szimbolizmus sajátos példajaként is interpretálható.

A fantasztikuson, mint ábrázolásmódon keresztül megjelenített reprezentáció így nem a jelentést összezavaró misztifikációként jelentkezik. Hanem retorikai eszközként szolgál ahhoz, hogy a történelmi idő menetében fokozatosan külsővé váló és tárgyiasuló történelmi jelenséget visszavezesse annak primordiális jelentéséhez. Mindez visszatérést jelent ahhoz a történelmi tér és idő értelmében vett eredeti pozícióhoz, ahol az esemény még nem szilárdult a történelem részévé, melynek keretében azt narratívába kellene önteni. A külső szempontú, átfogó elbeszélés keretében óhatatlanul megfosztva azt a maga egyszeri és megismételhetetlen voltától. A mitizálás retorikai stratégiája révén a történelem megszűnik önmagáról beszélni: még maga elé engedi azt a konkrét eseményt, melyben az emberi önmeghatározás és önformaadás együttese önkinyilatkoztatásként nyilvánul meg, így magában a létben teszi láthatóvá a benne foglalt transzcendens tartalmat.⁶⁰

A *Land und Meer*-ben képviselt történelmi olvasat így arra irányul, hogy az eseményre, mint kihívásra adott különböző emberi válaszokban megmutatkozó eltérő létszerű jelentéstartalmak feltárása mentén rekonstruálja a szárazföldi és a tengeri hatalmak szembenállásának, mint történelmi ténynek a szellemi dimenzióját. Schmitt ezzel a Rudolfról és az angol tengerjárókról szóló epizódokon keresztül két, létszerű értelemben egyaránt érvényes, de eltérő -megtartó vagy meghaladó- irányú rendkonstituáló interpretatív teljesítményt azonosít az ember ego-identitásáig hatoló kora-modern törésre adott válaszként. A két eltérő válasz az ember képének a szárazföldre vagy a tengerre irányuló létmódon keresztüli megkettőződésével és kölcsönösen felismerhetetlenné válásával jár együtt. Ezzel Schmitt a német szárazföldi és az angolszász

⁵⁹ Schmitt 2020.

⁶⁰ vö.: Ricoeur 1998. 177-178.

tengeri hatalmak közti kortárs szembenállás történeti genealógiáját vázolja fel a létmód tértudattal szervesen összekapcsolódó fogalma felől. A szembenálló felek eltérő politikai ikonográfiáinak elemzése az ezek mögött rejlő sajtószzerű tudattartalmak belső szempontú vizsgálatát teszi lehetővé.

A schmitti „világtörténeti elmélkedésben” tehát a világóceánok felnyílása az emberi tudat és történeti cselekvés számára, és a Föld rendjének és orientációjának újra-rendezése az ember újratemtésével, mint új genezissel jár együtt. Ahogy Schmitt a *Land und Meer* meséjének kezdetén a Déltengerek polinéz tengerjáró népeiről, mint halemberekről [Fischmensen] az ember eredetének mitizált kontextusában, látszólag csak Anima gyermeki fantáziáját megmozgatni kívánva, múltidőben írja: „Egész létük, fogalmi világuk és nyelvük a tengerhez kapcsolódott. Számukra a mi térről és időről alkotott elképzeléseink, melyekhez a mozdulatlan szárazföldön át érkeztünk el, éppen olyan különösnek és érthetetlennek tünnek, ahogy megfordítva, ezeknek a tisztán tengeri-embereknek [Seemenschen] a világa egy nehezen érthető másik világot jelenít meg számunkra, szárazföldi-emberek [Landmenschen] számára.”⁶¹

Tenger és szárazföld a tizenhatodik-tizenhetedik század világtörténeti szituációjában jelentkező szembenállása Schmitt elbeszélésében az ember mitikus eredetének az immanensbe való átlépését és konkrét történeti megnyilatkozását, egyben tenger és szárazföld eltérő létmódokon és tértudatokon alapuló konkrét történeti szembenállásának mitizálását vonja magával. Ez a folyamat a második világháború menetében, öntudatlanul saját felbomlásának feltételeit is megteremtve éri el a tetőpontját. A kölcsönös határátlépésből fakadó rögzíthetlenség és intenzitás az ember státuszára vonatkozó absztrakt metafizikai kérdést már a politikaira irányuló, egzisztenciális választ követelő döntési szituációvá transzformálja át. Ahogy Schmitt a polinéz halemberektől szóló mesés epizód végén, immár jelenidőben megfogalmazza: „Ezáltal állandó kérdésként jelentkezik számunkra: mi a mi elemünk? A szárazföld vagy a tenger gyermekei vagyunk?”⁶²

7. A rejtett elbeszélés

A fentiekben rekonstruált, a *Land und Meer* politikai dimenzióját jelentő kérdés konkrét tartalmát tehát a barát és ellenség kortárs világszituációban való, létszerű értelemben helyes meghatározásáról szóló

⁶¹ Schmitt 2015a. Ch. 1.

⁶² *ibid.* uo.

döntés, mint Németország jelenbeni sorskérdése jelenti. Ezzel az 1936-1937 fordulóján az SS által katolikus opportunistaként a nyilvánosságban meghurcolt, a rezsimen belüli ázsióját 1941-1942 folyamán a Goebbels propagandaminiszter értelmiségi hetilapjába, a *Das Reich*-ba írt rövid geopolitikai tárgyú írásokkal, a *Land und Meer* nemzetiszocialista szemantikai tartalmakkal kevert zsongéival⁶³ visszanyerni igyekvő Schmitt veszélyes vizekre téved. Hiszen „intellektuális kalandorként” a barát és ellenség konkrét szituációban helytálló meghatározásának kérdését firtatja a mű 1942-es megjelenésekor, a Moszkva elleni 1941-es offenzíva összeomlása után, az észak-német városok és Berlin polgári célpontjai ellen zajló angolszász bombázások időszakában.

A *Land und Meer* ötödik, a bálnavadász hajósokról szóló fejezetének tudatosan töredékben hagyott záró gondolatsorában Schmitt egy harmadik, a műben rejtve maradó térelbeszélésre is utal a német szárazföldi és az angol óceáni birodalmakén túl. Őt idézve: „Abban az időben, a tizenhatodik században, bolygónkon egyidőben két különböző fajta vadász állt az elementáris törés középpontjában. Mindketten új, végtelen tereket nyitottak fel, melyekből hatalmas birodalmak emelkedtek ki. A szárazföldön az orosz prémvadászok bundás állatokat követve szárazföldi útvonalakon meghódították Szibériát, és elérték Ázsia keleti partját”.⁶⁴ Oroszország tehát a maga sajátos geográfiai szituációjából kiindulva Európa és Ázsia köztes perifériájából egy Moszkvából kisugárzó birodalom letéteményesévé vált. Ezzel az elementáris szembenállásban önmagát felőrlő Német-római Birodalommal szemben megőrizte a maga eredeti tellurikus karakterét, melyet az egymást követő szárazföldi expanziók sorozatában ki is bontakoztatott. Így a schmitti elbeszélésben az orosz transzkontinentális eurázsiai birodalom szárazföldi kiterjedése a vele egyidőben megszülető angol világbirodalom óceáni terjeszkedésének szimmetrikus ellenképeként jelenik meg.

A *Die Politische Theorie des Mythos* Sorel-kommentárjában Schmitt kiemeli, hogy az Oroszország által hordozott tellurikus jelleget a bolsevik forradalmi állam kiépítésének menetében fellépő lenini „proletár erőszakalmazás” realizálta a legintenzívebben, saját politikai mítoszába integrálva azt. Az új politikai forma az angol tengerfoglalás talaján kibontakozó ipari forradalomból eredő liberalizmus, polgári parlamentarizmus és kapitalizmus egységének hasonlóképpen totális igényű, tudatos tagadását jelenítette meg. Így a bolsevizmus a hajóépítést és a tengeri navigációt angol földön tanulmányozó, az orosz

⁶³ Schmitt 1941., Schmitt 1995.

⁶⁴ Schmitt 2015a. Ch. 5.

flottát megalapító Nagy Péter cár nyugathoz való asszimilálódásának vágyát jelképező Szentpétervár, a kozmopolita tengermelléki kikötőváros helyett a szárazföld által határolt, „plebejus” Moszkvába helyezte át szellemi és politikai központját. Ahogy Schmitt írja, ezzel „Moszkva ismét a fővárossá vált, s (...) az európaizált, tulajdon országát megvető orosz felső réteget megsemmisítették. A proletár erőszakalkalmazás Oroszországot ismét moszkovitává tette.”⁶⁵

Schmitt a *Rom und Raum* tér fogalmára vonatkozó szóetimológiai fejtegetésében a szárazföldre irányuló létmód és tér tudat közös gyökereinek meglétét, egyben a térfogalom eltérő történelmi tapasztalat mentén végbement módosulását mutatja ki a germán és a szláv nyelvek vonatkozásában. Ez a genealógiai rekonstrukció a Barbarossa hadműveletet megelőző világpolitika kontextusában a Nagynémet Reich és a Szovjetunió nagytérrend elképzeléseinek egymást nem kizáró jellegére, így az angolszász óceáni hatalmakkal szemben megvalósítható pragmatikus együttműködésének kívánatosságára mutat rá. Őt idézve: „[Jakob] Grimm szerint a Raum szó minden germán nyelvben közös, abból az óészaki rum szótöből eredve, ami a ruvati-hoz hasonló szláv szavakban [...] ismétlődik meg. Tartalmát tekintve a rum a rauh ellentétéként egy megtisztított, megművelhető földterületet jelöl. A Raum a művelés alá vont területre vonatkozó ősi germán fogalom, a földnek az emberi lét [Daseins] feltételeit szolgáló felosztása. [...] A szláv nyelvekben a prosztor szó valami határtalant és végtelent közvetít.”⁶⁶

A német és a szláv térgondolat és emberkép kompatibilitásának relevanciája kifejezést nyer magában a *Land und Meer* kompozíciójában is. Schmitt a *Land und Meer* harmadik fejezetét a világóceán elemét (antiszemita olvasatában egyben az azzal összefonódó, deterritorializáló és neutralizáló „zsidó szellemet”) hordozó angol bálna, és a szárazföld elemét megjelenítő orosz medve szembenállásának „tizenkilencedik század végi” emblémájával vezeti be. A fejezet további részében a magánmitológiájának és ezoterikus világtörténelmi látásmódjának sarokkövét jelentő kabbalisztikus Leviatán-mítosz antiszemita interpretációját nyújtja. Azt az elbeszélést tárva fel, amely ellen saját mítoszképző polémiaja irányul.⁶⁷ Így a kortárs olvasók számára a tellurikus Oroszországot a Brit Birodalom szimmetrikus ellenképeként megjelenítő képi reprezentáció a nemzetiszocialista külpolitika ellenségmeghatározásának létszerű abszurditását kifejező meditációs objektumként nyilvánul meg.

⁶⁵ Schmitt 2002d. 184.

⁶⁶ Schmitt 2020.

⁶⁷ Schmitt 2015a. Ch. 3.

A *Land und Meer* „sorok közötti” olvasata mentén Schmitt tehát a Szovjetunióval, mint Oroszország geográfiai helyzetének és tellurikus birodalmi ideájának örökösével megkötött Molotov-Ribbentrop-paktum hitleri felrúgásának elítélését fejezi ki. Ezzel a tértudat genealógiája mentén létszerű ellenségekként feltűnő angolszász hatalmak óceáni frontjához egy további, szárazföldi dimenziót illesztő, térben lehatárolatlan „totális háború” kritikáját fogalmazza meg. Ahogy Schmitt a *Theorie des Partisanen*-ben írja: „Minden kétfrontos háború azt a kérdést veti fel, hogy végül is ki a valóságos ellenség. Vajon nem a belső meghasonlottság jele, ha nem egyetlen valóságos ellenség van, hanem több?”⁶⁸ Timothy Nunan jegyzetei és Samuel Zeitlin kísérőtanulmánya ezzel analógiában rámutatnak⁶⁹, hogy Schmitt a *Völkerrechtliche Großraumordnung* a Szovjetunió ellen invázió 1941. június 22-i megindítása után, 1941. július 28-án lezárt, bővített és javított negyedik kiadásában is meghagyta az „1939. szeptember 28-i Német-szovjet barátsági- és határegyezmény” nemzetközi jogi érvényességét és a nagytérrend fogalma kapcsán játszott teoretikus fontosságát méltató utalásokat.⁷⁰

A schmitti elméleti kontextusban tehát a Németország számára végzetes két fronton vívott háború az ellenség alakjának megkettőződésékként a valóságos ellenség meghatározásának kudarcaként értelmeződik. A Szovjetunió megtámadását követő új világpolitikai szituáció pedig a konkrét rend és orientáció értelmében vett középpont realizációjának újabb történelmi sikertelenségét jeleníti meg. Mindez egyben annak a szintetizáló megismerői pozíciónak a diszlokációját is jelenti, mely középen állt a lehatárolatlan és végtelen világóceán angolszász, és az ugyanilyen természetűként tételezett szárazföld szovjet-orosz elgondolásai között. Ez a pozíció a szárazföld és a tenger relációját nem a történelemben önmagát visszatérően reprodukáló pusztá haditechnológiai szembenállásként ragadta meg. Hanem képes volt azt szellemített formában, a világtörténelmi folyamat jelentéshordozó és jelentésközvetítő dialektikus feszültségének együtteseként, egzisztenciális értelemben megérteni.

Schmitt ezt a pozíciót magában a *Land und Meer* címadásában is megjeleníti. Ennek mentén saját „világtörténelmi elmélkedését” a francia Raoul Castex admirális *Théories stratégiques* című sorozatának *La mer contre la terre* alcímet viselő ötödik kötetével állítja szembe.⁷¹ A kortárs geostratégiai gondolkodás meghatározó művelőjének alkotásaként a kötet

⁶⁸ Schmitt 2002c. 156.

⁶⁹ Nunan 2011. 75., Zeitlin 2015. Ch. „Schmitt and the Molotov-Ribbentrop Pact”.

⁷⁰ Carl Schmitt 2011. 100.

⁷¹ Schmitt 2015a. Ch. 3., Footnote 10.

hadászathistóriai szemléletű szaktörténelmi munka. A könyv ennek megfelelően a világtörténelmet a hajózási technológiai fejlődésén keresztül tárgyasítva a nagyhatalmak tengeri háborúinak sorozataként, azaz anyagi erők összeütközéseként tárgyalja. A *Gespräch über den neuen Raum*-ban Schmitt így fogalmaz: „Az egy tengernagy könyve. A világtörténelem ilyenként tűnik fel a tengernagyok előtt. A tengernagyok számára a világtörténelem tengeri háborúk és tengeri csaták sorozata. [...] Nem csoda, hogy a saját munkájuk nézőpontjából gondolják el a világtörténelmet.”⁷² Az eltérő nézőpontok itt tudatosított szellemi-intellektuális feszültsége már a konkrét történelmi konfrontáció egyediségének és létszerűségének a modern harcászat technológiai perspektívájában végbemenő feloldódását előlegezi meg. Ezt a problémát Schmitt az életmű háború utáni periódusában, az amerikai-szovjet hidegháborús szembenállás kontextusában tárgyalja majd tovább.

Felhasznált irodalom

Árkai Márta (2002): The [Transvestite] play: Is it the Thing? A [Two-dimensional] Literary-psychological Introduction to Shakespeare's *Macbeth* Replayed by Jeremy Freeston and Henry Fuseli. In: Kiss Attila – Baróti-Gaál Márta – Szőnyi E. György: *The Iconography of the Fantastic. Eastern & Western Traditions of European Iconography 2*. Szeged: JATE Press. pp. 301-311.

Chemperek, Dariusz (2002): The Baroque Fantastic and Its Moral Function in *Emblemata Niektóra (1623)* by Józef Domaniewski. In: Kiss Attila – Baróti-Gaál Márta – Szőnyi E. György: *The Iconography of the Fantastic. Eastern & Western Traditions of European Iconography 2*. Szeged: JATE Press 2002. pp. 207-212.

Gyulai Attila (2015): *Nyelv és Retorika Carl Schmitt politikaelméletében*. PhD. Értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Politikatudományi Doktori Iskola, Budapest. ELTE Digitális Intézményi Tudástár (EDIT): <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/32558> (2022. 05. 01.)

Hell, Julia (2004): *Katechon: Carl Schmitt's Imperial Theology and the Ruins of the Future*. In: *The Germanic Review: Literature, Culture, Theory,*

⁷² Schmitt 2015c. 58.

84:4, pp. 283-326. DOI: <https://doi.org/10.1080/00168890903291443> (2022. 05. 1.)

Hiromura, Nicholas T. (2020): The Concept of The Human in the Works of Carl Schmitt. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn. Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn <https://bonndoc.ulb.uni-bonn.de/xmlui/handle/20.500.11811/8316> (2022. 05. 01.)

Jackson, Rosemary (2009): Fantasy. The Literature of Subversion. London and New York: Routledge-Taylor & Francis e-Library.

Kiss Attila–Szőnyi E. György (2002): The Iconography of the Fantastic: An Introduction. In: Kiss Attila – Baróti-Gaál Márta – Szőnyi E. György: The Iconography of the Fantastic. Eastern & Western Traditions of European Iconography 2. Szeged: JATE Press. pp. 7-30.

Lievens, Matthias (2011): Singularity and Repetition in Carl Schmitt's Vision of History. In: Journal of the Philosophy of History 5. pp. 105–129. DOI: <https://doi.org/10.1163/187226311X555482> (2022. 05. 01.)

Mendieta, Eduardo (2011): Land and Sea. In: Legg, Stephen (ed.): Spatiality, Sovereignty and Carl Schmitt: Geographies of the Nomos. New York: Routledge. pp. 260-267

Nunan, Timothy (2011): The Großraum Order: Notes on the Text. In: Schmitt, Carl: Writings on War. Cambridge: Polity Press. pp. 75-76. Fordította és szerkesztette: Timothy Nunan

Ricouer, Paul (1998): Előszó Rudolf Bultmannhoz. In: Fabiny Tibor (szerk.): A hermeneutika elmélete. Tanulmányok. Szeged: JATEPress. pp. 169-184. Fordította: Szabó István

Schmitt, Carl (1941): Das Meer gegen das Land. In: Das Reich, 1941. március 9., p. 1.

Schmitt, Carl (1986): Political Romanticism. Cambridge, Massachusetts–London, England: The MIT Press. Fordította és a Bevezetést írta: Guy Oakes

Schmitt, Carl (1991a): Glossarium: Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951. Berlin: Duncker und Humblot. Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Gerd Giesler és Martin Tielke

Schmitt, Carl (1991b): Beszélgetés a hatalomról. In: Vigilia 1991/2 pp. 116-125. Fordította: Kurucz Andrea

Schmitt, Carl (1991c): Theodor Däublers „Nordlicht“: Drei Studien über die Elemente, den Geist und die Aktualität des Werkes. Berlin: Duncker & Humblot. Az 1916-ban Georg Müllernél Münchenben megjelent első kiadás változatlan utánnomása.

Schmitt, Carl (1995): Beschleuniger wider Willen, oder: Problematik der westlichen Hemisphere. In: Schmitt, Carl: Staat, Grossraum, Nomos: Arbeiten aus den Jahren 1916–1969. Berlin: Duncker & Humblot. pp. 388-394. Szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Günther Maschke pp. 431–436.

Schmitt, Carl (1996a): Roman Catholicism and Political Form. Westport, Connecticut – London: Greenwood Press. Fordította, jegyzetekkel ellátta és a Bevezetést írta: G.L. Ulmen

Schmitt, Carl (1996b): The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes. Meaning and Failure of a Political Symbol. Westport, Connecticut – London: Greenwood Press. Fordította: George Schwab és Erna Hilfstein Az Előszót és a Bevezetést írta: George Schwab

Schmitt, Carl (2002a): A semlegesítődések és depolitizálódások korszaka. In: A politikai fogalma: Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok. Budapest: Osiris-Pallas Stúdió-Attraktor. pp. 56-67. Fordította, szerkesztette és az utószót írta: Cs. Kiss Lajos

Schmitt, Carl (2002b): A politikai fogalma. In: A politikai fogalma: Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok. Budapest: Osiris-Pallas Stúdió-Attraktor. pp. 5-55. Fordította, szerkesztette és az utószót írta: Cs. Kiss Lajos

Schmitt, Carl (2002c): A partizán elmélete. Közbevetett megjegyzés a politikai fogalmához. In: A politikai fogalma: Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok. Budapest: Osiris-Pallas Stúdió-Attraktor 2002. pp. 103-173. Fordította, szerkesztette és az utószót írta: Cs. Kiss Lajos

Schmitt, Carl (2002d): A mítosz politikai elmélete. In: A politikai fogalma: Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok. Budapest: Osiris-Pallas Stúdió-Attraktor. pp. 177-185. Fordította, szerkesztette és az utószót írta: Cs. Kiss Lajos

Schmitt, Carl (2006a): The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum. New York: Telos Press Publishing. Fordította és jegyzetekkel ellátta: G. L. Ulmen

Schmitt, Carl (2006b): Nomos-Nahme-Name. In: Schmitt, Carl: The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum. New York: Telos Press Publishing. pp. 336-350. Fordította és jegyzetekkel ellátta: G. L. Ulmen

Schmitt, Carl (2009): *Hamlet or Hecuba. The Intrusion of the Time into the Play*. Candor, NY: Telos Press Publishing. Fordította: David Pan és Jennifer Rust

Schmitt, Carl (2011): *The Großraum Order of International Law with a Ban on Intervention for Spatially Foreign Powers: A Contribution to the Concept of Reich in International Law*. In: Schmitt, Carl: *Writings on War*. Cambridge: Polity Press. pp. 75-124. Fordította és szerkesztette: Timothy Nunan

Schmitt, Carl (2014): *The Planetary Tension Between Orient and Occident and the Opposition Between Land and Sea*. In: *Política Común Volume 5: Carl Schmitt and the Early Modern World*. Fordította és összeállította: John D. Blanco és Ivonne del Valle DOI: <https://doi.org/10.3998/pc.12322227.0005.011> (2022. 05. 01.)

Schmitt, Carl (2015a): *Land and Sea. A World-Historical Meditation*. Candor, NY: Telos Press Publishing. Fordította: Samuel Garrett Zeitlin Szerkesztette és a Bevezetést írta: Russel A. Berman és Samuel Garrett Zeitlin

Schmitt, Carl (2015b): *Dialogue on Power and Access to the Holder of Power*. In: Schmitt, Carl: *Dialogues on Power and Space*. Cambridge, UK – Malden, MA, USA: Polity Press 2015. pp. 23-50. Fordította: Samuel Garrett Zeitlin Szerkesztette: Andreas Kalyvas és Federico Finchelstein

Schmitt, Carl (2015c): *Dialogue on New Space*. In: Schmitt, Carl: *Dialogues on Power and Space*. Cambridge, UK – Malden, MA, USA: Polity Press. pp. 51-83. Fordította: Samuel Garrett Zeitlin Szerkesztette: Andreas Kalyvas és Federico Finchelstein

Schmitt, Carl (2020): *Raum and Rome: The Phonetics of the Word Raum*. Fordította: James L. Kelley In: *Política Común Volume 14 (2020): Geschlecht III and the Problem of 'National-Humanism'*. DOI: <https://doi.org/10.3998/pc.12322227.0014.010> (2022. 05. 01.)

Simek, Rudolf (2002): *The Earthrim-dwellers' Favourite Abode: Crosscurrents Between Literary and Iconographic Traditions on Monstrous Races in Medieval European Manuscripts*. In: Kiss Attila – Baróti-Gaál Márta – Szőnyi E. György: *The Iconography of the Fantastic. Eastern & Western Traditions of European Iconography 2*. Szeged: JATE Press 2002. pp. 49-60.

Sombart, Nicolaus (2000): *Ifjúkor Berlinben: 1933-1943*. Budapest: Osiris Kiadó. Fordította: Földényi F. László

Strauss, Leo (2007): Notes on Carl Schmitt. The Concept of the Political. In: Schmitt, Carl: The Concept of the Political. Expanded Edition. Chicago-London: The University of Chicago Press. pp. 97-122. Fordította: J. Harvey Lomax

Tweedale, Michael et al. (2005): Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam. London: The Clementine Vulgate Project, <http://vulsearch.sourceforge.net/index.html> (2022. 05. 01.)

Zeitlin, Samuel Garrett (2015): Propaganda and Critique: An Introduction to Land and Sea. In: Schmitt, Carl: Land and Sea. A World-Historical Meditation. Candor, NY: Telos Press Publishing. Fordította: Samuel Garrett Zeitlin Szerkesztette és a Bevezetést írta: Russel A. Berman és Samuel Garrett Zeitlin

The Emperor and the Beast-men: The Image of the Human in Carl Schmitt's *Land und Meer*

Summary

The present study provides a discursive-interpretive analysis of Carl Schmitt's *Land und Meer*, presenting a reconstruction of Schmitt's "discourse on man". Schmitt's theoretical framework describes the performative interplay between political communities and their respective geopolitical landscapes as a form of (self-)representation that aims to create a congruence between one's geopolitical situation, and historical space-time. The diverging human decisions made in the face of the challenge posed by changes in historical space-time lead to the emergence of two opposing modes of spatial consciousness, revealing the genealogy of the confrontation between land and sea powers in modern history.